

Ved Verdens ende

Her – 2 km fra Nakskov centrum – ved foden af en 9 meter høj bakke, har nogle af Danmarks første mennesker gjort holdt. For omkring 14.000 år siden havde isen trukket sig tilbage og efterladt et vidstrakt og barskt tundralandskab. Mennesker fra den såkaldte Hamburgkultur begyndte at indvandre i det nye land. Fra Danmark kendes der blot fire andre lokaliteter fra den tid.

Hamburgkulturens jæger-samlere jagede rensdyr og fulgte dyrene på deres årlige vandring. Man har kendt til dyrenes bevægelsesmønstre og har ligget på lur ved flaskehalse i landskabet, hvor man nemmere kunne fange dem. Rensdyret leverede næsten alt det folk skulle bruge til tøj, telte og redskaber. De er årsagen til, at jægerne kunne overleve under de ellers barske naturforhold ved yderkanten af den kendte verden.

At the end of the World

Here – 2 km from Nakskov town centre – at the foot of a 9-metre hill, was a stopping place for some of the first human inhabitants of Denmark. Around 14,000 years ago, the ice had withdrawn, leaving an expansive, harsh Tundra behind. People of the so-called Hamburg Culture began to migrate into this new country. Only four other sites from this time have been discovered in Denmark.

The Hamburg Culture's hunter-gatherers preyed on reindeer, tracking the herds on their annual migrations. The hunters would have been familiar with the animals' migration patterns and lain in wait by bottlenecks in the landscape where it was easier to trap single animals. The reindeer provided almost everything these people needed for garments, tents and implements. They were the reason that the hunters were able to survive in what were otherwise harsh natural conditions at the margins of the known world.

Am Ende der Welt

Hier – 2 km vom Zentrum von Nakskov – am Fuße eines 9 m hohen Hügels ließen sich die vielleicht ersten „Dänen“ nieder. Vor etwa 14.000 Jahren hatte sich das Eis zurückgezogen und eine weitläufige, ungastliche Tundralandschaft hinterlassen. Menschen der sogenannten Hamburgkultur begannen, in das neue Land einzuwandern. Aus Dänemark sind nur vier andere Wohnplätze aus jener Zeit bekannt.

Die Jäger und Sammler der Hamburg-Kultur jagten Rentiere und folgten den Herden auf ihren jährlichen Wanderungen. Man kannte die Bewegungsmuster der Tiere und lauerte ihnen an Engpässen in der Landschaft auf, wo sie leichter zu fangen waren. Das Rentier lieferte fast alles, was die Menschen für Kleidung, Zelte und Geräte brauchten. Sie waren die Grundlage dafür, dass die Jäger unter den rauen Naturbedingungen am Rande der bekannten Welt überhaupt überleben konnten.

For 14.000 år siden så Nordeuropa helt anderledes ud end i dag. Havspejlet var lavere, og Nordskandinavien var stadig gemt under store isbræer. Hamburgkulturen var udbredt i det nordlige Europa. Fundsteder i Danmark fra den tid er markeret på kortet.

ISTIDENS LANDSKAB

ÅBENT OG BARSKT

Pollen, frø og andet organisk materiale aflejret i en søbund kan fortælle, hvordan landskabet så ud. En prøve fra en udgravet istidssø i nærheden viser, at landskabet på den tid nok var lige så åbent og ugæstfrit som her på den canadiske tundra.

FÅ MERE VIDEN

Danmarks
Oldtid i
Landskabet

Fortællinger
fra Fortiden

En god jagt

Udgravninger af bopladsen giver et øjebliksbillede af livet for 14.000 år siden. De flintredskaber, som er efterladt på bopladsen, kan fortælle os, hvad der foregik. Der er især fire værktøjstyper, der er vigtige. Pilespidser blev brugt til jagt. Skrabere har været brugt til at bearbejde skind til tøj og telte. Stikler og såkaldte 'Zinken' har været brugt til at lave ting i ben og rensdyrtak.

Bopladsen på Krogsbølle bærer præg af travlhed efter en succesfuld jagt måske i nærheden af bopladsen. De arkæologiske levn viser, at det nok har været en hel familiegruppe med børn og unge, kvinder og mænd samt de gamle, som var med. Efter jagten har de lappet deres grej inden den næste lange march, hygget sig omkring det varmegivende bål, spist og – højst sandsynligt – delt sange og historier.

A good hunt

Excavations of the settlement provide a snapshot of life 14,000 years ago. In particular, the flint implements abandoned at the settlement tell us about their ancient way of life. Four types of tools are particularly significant. The arrowheads are suggestive of hunting. The scrapers were used for working hides into clothing and tents. Burins and the so-called 'Zinkens' were used for making artefacts from bone and reindeer antler.

The Krogsbølle settlement gives an impression of being a hive of activity following a successful hunting expedition, perhaps close to the site. The archaeological finds indicate that the hunters probably included an extended family group of children and adolescents, women and men and elders. After the hunt, they patched up their effects ahead of the next long trail, sat around a warming fire, ate and – most likely – shared songs and stories.

Eine gute Jagd

Ausgrabungen des Wohnplatzes lassen eine Momentaufnahme des Lebens vor 14.000 Jahren aufscheinen. Vor allem die hinterlassenen Feuersteingeräte schildern, was sich hier abspielte. Pfeilspitzen lassen auf Jagd schließen. Schaber wurden benutzt, um Felle zu Kleidung und Zelten zu verarbeiten. Mit Stacheln und sogenannten „Zinken“ wurden Gegenstände aus Knochen und Rentiergeweih hergestellt.

Der Wohnplatz bei Krogsbølle ist geprägt von regem Leben nach einer erfolgreichen Jagd vielleicht ganz in der Nähe. Die archäologischen Funde lassen darauf schließen, dass es sich wohl um eine ganze Sippe mit Kindern und Jugendlichen, Frauen und Männern und Alten handelte. Nach der Jagd reparierten sie ihre Geräte, bevor sie sich wieder auf einen langen Marsch machten, versammelten sich um das Wärme spendende Feuer und sangen – höchstwahrscheinlich – Lieder und erzählten Geschichten.

UDGRAVNING 2012

I 2012 udgravede Aarhus universitet i samarbejde med Museum Lolland-Falster og Nationalmuseet en boplads fra Hamburgkulturen. Udgravningen viste stort forskningspotentiale. Der er så få fund fra den tid, så hver undersøgelse giver helt ny viden.

De redskaber, der blev fundet i udgravningen, er alle lavet af flint og typiske for Hamburgkulturen. De har været brugt til jagt eller til at behandle byttet bagefter. Hamburgkulturen er opkaldt efter en række vigtige lokaliteter ved Hamburg i Tyskland.

Ugæstfrit landskab

For omkring 14.000 år siden boede nogle af Danmarks første mennesker ved bredden af en sø. Svinglen på den modsatte side af Løjtoftevej er den sidste rest af denne sø. Under udgravningen af bopladsen blev der gravet et hul i det fossile søbassin, så man kunne udtage prøver til analyse. I søaflejringerne er der gennem årtusinder aflejret blandt andet pollen af planter. Pollen kan fortælle om landskabet, da de første mennesker bosatte sig i området omkring Nakskov efter istiden.

Analyserne viste, at menneskerne har bevæget sig i et ugæstfrit landskab. Her fandtes ingen træer; kun dværgvækster som dværgbirk og udstrakte vidder af lyngplanter, græsser og urter. Her herskede rensdyret, som fandtes i meget store flokke. I søaflejringerne fremkom desuden et skelet af Danmarks ældste måge (ca. 12.300 f. Kr.).

Inhospitable landscape

Around 14,000 years ago, some of the first human inhabitants of Denmark lived on the banks of a lake. Svinglen on the opposite side of Løjtoftevej is what remains of this lake. During excavation of the settlement, samples of the fossilised lakebed were taken for analysis. In these lake deposits, pollen from plants had been deposited in sedimental layers for millennia. This pollen tells us about the features of the landscape when the first human migrants settled the area around Nakskov.

The analyses revealed that these early settlers wrestled with an inhospitable landscape. There were no tall trees, only small trees such as dwarf birch, and wide expanses of heather, grasses and herbaceous plants. Here the reindeer, in vast herds, predominated. The lake deposits also contained the skeleton of Denmark's oldest seagull (approx. 12,300 BC).

Ungastliche Landschaft

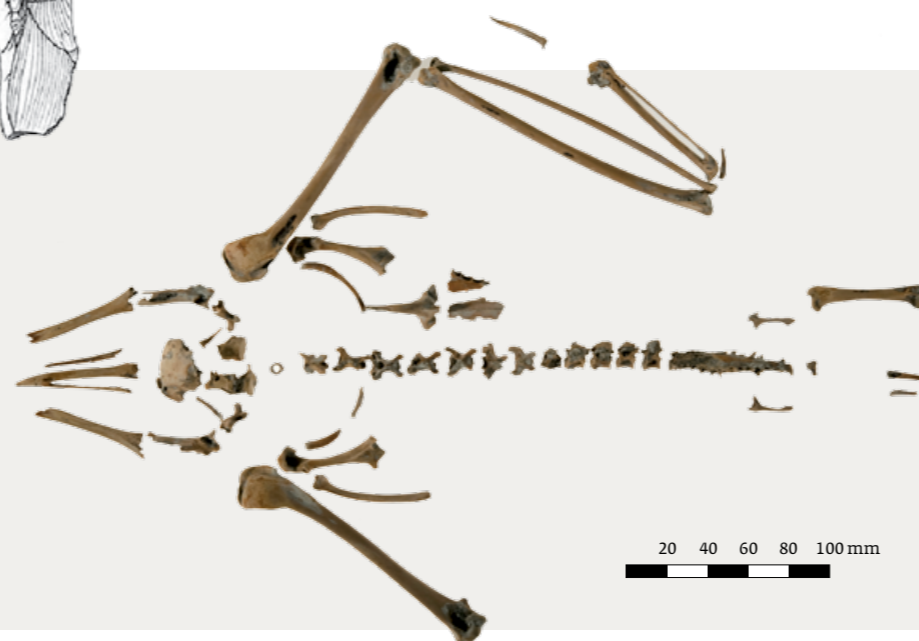
Vor etwa 14.000 Jahren lebten Menschen, die zu den ersten in Dänemark zählen, am Ufer eines Sees. Svinglen an der gegenüberliegenden Seite von Løjtoftevej ist der letzte Rest dieses Sees. Während der Ausgrabung des Wohnplatzes wurde ein Loch in das fossile Seebecken gegraben, so dass man Proben zur Analyse entnehmen konnte. In den Sedimenten des Sees lagerten sich jahrtausendlang unter anderem Pflanzenpollen ab. Die Pollen können Aufschluss über die Landschaft geben, die die ersten Menschen nach der Eiszeit um Nakskov vorfanden.

Die Analysen zeigten, dass die Menschen sich in einer ungestaltlichen Landschaft bewegten. Hier gab es keine Bäume, nur zwergwüchsige Birken und weitläufige Ebenen mit Heidekraut, Gräsern und Kräutern. Hier herrschte das Rentier, das es in sehr großen Herden gab. In den Ablagerungen im See wurde außerdem das Skelett der ältesten Möwe Dänemarks gefunden (ca. 12.300 v. Chr.).

ISTIDSSØ

I 2012 udgravede Aarhus Universitet i samarbejde med Museum Lolland-Falster og Nationalmuseet en boplads fra Hamburgkulturen og et tilstødende fossilt søbassin. Manden i billedet står på den cirka 15.000 år gamle søbund.

DEN ÆLDSTE MÅGE

Ved et lykketræf fremkom et næsten komplet skelet af en cirka 14.300 år gammel måge i søaflejringerne. Omfattende målinger på knoglerne samt DNA-analyser viser, at det enten var en sølvmåge, en sildemåge eller en hvidvinget måge.

FÅ MERE VIDEN

Scan koden og læs mere om udgravningerne på Museum Lolland-Falsters hjemmeside

KROGSBØLLE

KULTURARV I DANMARK

Alle deltog i rensdyrjagten - nogle skræmte dyrene op, mens andre jagede flokken imod de ventende jægere. Jægerne skulle skyde på det helt rigtige tidspunkt. Når dyrene var nedlagt, blev alt på dyret udnyttet; kød, sener, skind, knogler og gevir. En god jagt var afgørende for at overleve i det hårde landskab.

TIDSLINJE

